

VACANCES A SABADELL
15 ITINERARIS I 394 FOTOGRAFIES AMB HISTÒRIA
Comentaris finals de Joaquim Clusa

Joaquim Tudela i Torras
GENER 2020

COMENTARIS AL TREBALL DE JOAQUIM TUDELA I TORRAS
Joaquim Clusa i Oriach¹

Els meus comentaris finals, després d'haver conegut el treball, sempre en revisió i ampliació, del veí i amic, Joaquim Tudela i Torra, des del 2015, i haver-hi col·laborat en la producció més o menys automàtica dels índexs, són per esperonar la seva lectura, com a llibre, però sobre tot de fer-lo servir com a guia pràctica per caminar per Sabadell i el seu rodal i aprendre sobre els prop de 400 llocs, amb fotografia i història, organitzats en 15 itineraris o dies de visita. Itineraris pel centre, pels barris i pel rodal que arriben fins a la Mola, tan sabadellenca també. Tinc només la recança que no li faré prou justícia de saber posar-lo en el context d'altres treballs disponibles en història, geografia i economia locals.

¹ Sabadellenc de 73 anys que sempre ha tornat al Born. Economista dedicat a l'urbanisme. Regidor estat del primer ajuntament democràtic (1979-80). De l'Omnium Cultural, de l'Assemblea Nacional de Catalunya, de la Plataforma per la Llengua, dels CDR del Centre, de l'Associació Sabadell Memorial, i assistent gairebé diari a la concentració de 12 a 1 a la plaça de l'Ajuntament, demanant *Llibertat Presos Polítics* i el retorn la pancarta, des de fa més de 5 mesos. De la Fundació Bosch i Cardellach des del 1967 (53 anys!) . De fet, no caldria posar tot això, que sembla una mica forçat, perquè, com es diu, *A Sabadell ens coneixem tothom*, encara. En resum: un ciutadà inquiet, però sobretot admirador del treball del Joaquim Tudela i Torras, i que vol col·laborar en la seva difusió.

Per tant, és un llibre pel lleure i per la cultura alhora. Un lleure que toca gairebé l'esport perquè són caminades diàries que demanen un mínim de dues hores, i alguns dels itineraris necessiten de cotxe per anar al començament i tornada. I per tant ajuden a fer salut, com a objectiu darrer. I *fer ciutat*, encara hi afegiria.

Serà un treball molt útil, també, per a les escoles que vulguin que el seu alumnat conegui millor la ciutat i el seu rodal. A l'important nombre de llocs s'hi afegeix un índex onomàstic de més de 450 entrades de persones que han col·laborat a fer la ciutat com avui la coneixem, des dels camps de l'economia, l'arquitectura, la història, o purament el veïnes i veïns, més o menys anònims.

El *format* de la presentació del treball hi ajuda a les funcions que aconsegueix el llibre, perquè la mitja quartilla i l'espiral metàl·lica permet posar el llibre a la butxaca gran d'una jaqueta, i tenir-lo obert pel lloc on s'està visitant. I també el format en pdf permet la impressió d'itineraris parcials o de llocs concrets que es vulgui consultar, i portar-los a qualsevol butxaca. Les prop de 35 pàgines dels 3 índexs permeten trobar els noms, tan de llocs com de persones, amb força facilitat, i per tant, em sento content d'haver pogut col·laborar a fer més atractiu i accessible el treball del Joaquim. M'ha tocat, segurament per això, fer la tasca de comentarista, tot i que m'hauria agradat que l'hagués fet, qui tenia més coneixements que jo. Això sí: compartim amb en Joaquim l'estimació per la ciutat i les ganes de divulgar-ne els seus atractius.

Per a les persones d'una certa edat, els llocs elegits poden ser més o menys coneguts, tot i que 400 són certament molts, però l'interès del treball va més enllà del lloc, perquè aporta uns *detalls*, que ja no són tant de coneixement general. M'he permès fer servir algunes utilitats dels full de càlcul i escriptura², per posar de relleu, quins són els elements de cada lloc que en Joaquim vol destacar. I d'aquell *etc* que ens diu al pròleg (*vaig començar fent fotografies de tots els edificis notables, esglésies, escultures de carrer, *etc*, que anés trobant-me i després fer una mica la història de cada lloc...*). en surt la llista de 52 elements diferents (52!) següents:

² Tot agraït a Bill Gates, també, que hi tinguem corrector de català. I que són imprescindibles, perquè gent com jo, fem poques de faltes d'ortografia en la nostra llengua maltractada

ELEMENT	Nombre	ELEMENT	Nombre	ELEMENT	Nombre
casa de nom	40	molí	5	padró matirial	2
monument	33	relleu	5	plaça	2
escultura	30	vapor	5	pont	2
edifici singular	28	escut	4	rengle	2
xemeneia	28	monòlit	4	teatre	2
esglèsia	24	museu	4	bust	1
placa	24	arbre	3	capella	1
masia	19	creu	3	cinema	1
fàbrica	15	mural	3	coves	1
paratge	13	muralla	3	esgrafiats	1
ceràmica	10	porta	3	farmàcia	1
fornícula	9	rellotge	3	fris	1
reixa	9	safareig	3	rètol	1
ermita	8	botiga	2	universitat	1
tomba	8	despatx	2	làpides	1
col·legi	6	edicle	2	monestir	1
font	6	forn	2		
infraestructura	5	mercat	2	TOTAL	394

Observem que al costat de les 28 xemeneies, 15 fàbriques o els 2 despatxos (que vol dir 45 records del nostre passat tèxtil -o textil, com també diem sovint-), o de les 40 cases de nom (poc conegut, normalment), dels 28 edificis singulars, o de les 24 esglésies, apareixen elements com *fornícules* (9), *edicles*(2) o *padró martirial*, quina explicació ja deixo pel descobriment del lector i/o usuari.

Sovint ens queixem del poc interès turístic de la nostra ciutat, massa grisa, però el treball ens descobreix unes possibilitats, que faria bé l'Ajuntament de fer-lo servir per posar plaques explicatives amb la història de cada lloc (posant a informació pública les *fitxes* per a la seva versió definitiva i que podria ser un bon atractiu pel turisme intern o forà. Complementant, certament, les plaques explicatives que ja trobem a la majoria de llocs del rodal i dels principals edificis singulars.

I cal fer cas al que ens diu: *Aconsellaria anar pel carrer mirant enlaire, mirant façanes. Algunes hi fan constar la data de la seva construcció...*. Aquesta recomanació permet descobrir, per exemple, l'escultura del *Mannekin pis* de la Ronda Ponent o l'escultura del gat, del carrer de la Creuta-Convent, com a detalls singulars i ben poc coneguts.

No puc deixar d'explicar que quan vaig veure el treball per primera vegada, vaig pensar en els tres llibres que de jove, vaig trobar a la biblioteca de casa: el *Rodal de Sabadell* de Rossell, el *Sabadell del meu record* de Burguès i l'*Història de Sabadell* de Carreras, i que del primer vaig aprendre les primeres passejades pel rodal, tot recordant les que vaig fer amb l'amic Joan Gómez (escalada al Cavall Bernat, inclosa), que ens va deixar el 1971. Després vaig recordar també els 20 *Fulls d'història local*, editats entre

l'any 1989 i el 1991, per la secció d'història de la *Unió Excursionista de Sabadell*, amb edició encuadernada del 1992, fa prop de 30 anys, i que, gràcies a noms com Fernández, Roig, Garriga, Massagué, Mañé, Alsina, Vinyets, Ibáñez, Carbonell...(i disculpeu l'ordre i els oblots) em van descobrir fonts, camins, itineraris i restes històrics del nostra rodal i de la història local.

El llibre d'en Joaquim planteja els itineraris enganxant el rodal al centre i els barris en aquests passeigs diaris, tan saludables a totes les edats, però especialment per aquelles persones que ja estem a la tercera, com es diu, i que es pot fer amb roba de carrer, com és el seu vestit clàssic, sense necessitat de portar calçat o roba esportiva.

El llibre / treball *Vacances a Sabadell*, és, primer de tot, un llibre de geografia; de geografia urbana fet per itineraris. I és també un llibre d'història, perquè, des de cada element es repassa la història de Sabadell, ja sia des de Sant Feliu d'Arrahona (que posa a la portada del llibre, tot justificant perquè no hi posa la Torra de l'Aigua), al monòlit de la Salut fins a les tombes iberes del camp d 'aviació. I, com ja he dit, em sembla també que és una *guia turística*, que cal aprofitar i fer servir en diferents fronts, tot recordant al que ens diu al pròleg, amb humilitat, *No pretenc enfarfegar amb dades històriques...per tant té les mínimes...no soc cap erudit....voldria que aquest llibre fos el més complet possible...*. Agrair-li, també, que ens faci una proposta d'unes vacances tan barates, especialment, en aquells temps del 2008, quan tot just havia començat la crisi econòmica, que ho deixat tot tocat, com les accions de Banc Sabadell, entre molts d'altres.

I m'agradaria explicar també, perquè es vegi l'abast territorial com el treball del Joaquim no deixa racó per visitar i estudiar-ne els detalls, la distribució dels 394 llocs amb fotografies, entre el centre³ (55%), els barris (23%) i el rodal (22%), ordenat per itineraris, segons detall de la taula següent:

³ Fent servir la delimitació clàssica del *Centre* (o del *Centru*, com diem sovint), per la Gran Via, la carretera de Barcelona, la Ronda Ponent i els carrers de Zamenhof i Vilarrúbies.

ITINERARI	barris	centre	rodal	Total general
a. Primer dia			21	21
b. Segon dia			10	10
c. Tercer dia		127		127
d. Quart dia		40		40
e. Cinquè dia			22	22
f. Sisè dia	28	11	1	40
g. Setè dia	15	12	1	28
h. Vuitè dia	10			10
i. Novè dia	6			6
j. Desè dia		3	6	9
k. Onzè dia		7		7
l. Dotzè dia	15	1	10	26
o. Tretzè dia	7	16	2	25
p. Catorzè dia			12	12
q. Quinzè dia	9		2	11
Total general	90	217	87	394
	23%	55%	22%	100%

Quan vaig tenir a les mans, per primera vegada el treball del Joaquim, cap a l'estiu del 2015, amb el títol **Vacances del 2012** vaig quedar impressionat, d'entrada, per la **quantitat** de fotografies i de llocs i de **detalls** que teníem a Sabadell, i que podia ser objecte del nostre interès. I quan hi vaig entrar vaig entendre que el treball l'havia començat el 2008, **perquè** estava de vacances a la ciutat i volia entretenir-se*, com ens diu al seu **pròleg** sincer, innecessàriament humil, i alligonador. Junt amb l'epíleg, expliquen prou bé l'abast i les limitacions del treball, que cal esperar perquè l'ampliï a més llocs i itineraris. M'he permès recomanar-li que incorpori el barri històric de Torre Romeu i els itineraris del Ripoll (començant des de Castellar o Les Arenes), per arribar fins a la desembocadura del Besòs, al costat del Fòrum, en un trajecte que molta gent ja fa en bicicleta (**avall que fa baixada**) o a peu, tornant després en tren des de l'estació de Sant Adrià de la línia de la costa, intercanviant a la plaça de Catalunya.

Observeu que els itineraris cobreixen tota la ciutat, des del Passeig de la Revolució i el Cementiri, el primer dia, fins al camp d'aviació, al 15è dia, passant per la Mola, combinant paisatge urbà i paisatge rural, perquè ens adonem que **tenim de tot**. Els 15 itineraris es poden ordenar per blocs, segons corresponguin al centre, als barris o al rodal. El rodal té 5 itineraris (els 1, 2, 5, 10, i 14), el Centre en té 3 (el 3, el 4, i l'11). I els barris en tenen 7 (el 6-Creu Alta-, el 7 -Can Rull- el 8 -Can Feu-, el 9 -Ca n'Oriach, Can Deu- Sant Julià-, el 12 -Creu de Barberà-, el 13 -Can Gambús- Torre Berardo i el 15 -Can Puiggener- Poble Nou-). La majoria d'itineraris referits als barris no exclou que molts comencin pel centre, que és el seu lloc de partida. I com que no tot és descripció geogràfica, ni història, recomano no perdre's les ironies intercalades, especialment, als finals d'itineraris.

El *primer dia* comença pel Passeig de la Revolució, ben emblemàtic perquè forma part de les visites a peu a *la Salut* o al Cementiri, quan hi anàvem de petits i no hi havia cotxe. Segueix una detallada visita al cementiri, amb les 8 tombes més emblemàtiques de la burgesia local del passat. L'itinerari segueix per l'ermita de Sant Nicolau, a prop, i segueix cap al Santuari de la Salut, i voltants, amb 6 llocs importants, per recordar els orígens del poble de Sabadell. De fet, l'itinerari també es podria començar en cotxe des del cementiri o des de l'esplanada de la Salut, que tants casaments veia en el passat.

El *segon dia*, també és de rodal, i cal agafar el cotxe des del començament fins el coll d'Estenalles cap a la Mola per una ruta més llarga, però també més maca per la vista a Montserrat, que la de can Poble, i avisa que durarà al menys dues hores i mitja. Com diu, és una excursió imprescindible perquè la Mola, malgrat que ja està fora del terme, forma part de l'*skyline* de Sabadell. Seguirà per la Vall d'Horta, tan apreciada per la colla de Sabadell de la que complim 100 anys. Com a detalls de l'itinerari es fixa en els arbres (com el Roure del Palau), les coves (els òbits i el morral del drac) per acabar a les dues ermites de Santa Agnès i la Mola, amb història detallada de cadascuna, tot recordant que el monestir de la Mola va ser declarat monument *nacional*, el 1931.

I després dels rodals, al *tercer dia*, a l'itinerari més urbà i més llarg (i complert), i que porta com a complement el nom de Circumval·lació, amb 127 llocs, començant al costat del nostre veïnatge de cases *angleses* (amb colors *nòrdics* a les façanes d'unes quantes seguides) per la Fàbrica Bósser, que ja fa 5 anys que té la façana apuntalada per la conservació de la façana, que no acaba de veure raonable, i segueix per l'alsina catalogada del carrer de Sant Pau. A l'itinerari inclourà llocs situats als límits del Centre, com el banc de Sabadell a la plaça Catalunya, o el vapor Gorina tocant l'antic baixador de la RENFE. No és deïxa ni cap església ni cap plaça àdhuc la dels Pessebristes, més desconeguda). I no es deixa tampoc ni les botigues (inclosa la recordada de Ca l'Homedes o Cal Soley), i les cases centenaris. Per curiositat de la vida, l'itinerari acaba al carrer Hortanovella, abans Virgen del Pilar amb la fornícula de la imatge de la Mare de Deu negra, precisament a l'edifici del número 46, on jo hi vaig viure des dels 8 anys fins els 22 ai a 3 cantonades del nostre veïnatge al carrer de Montserrat. No cal dir que aquest itinerari es podria en dues o més etapes.

El *quart dia* titulat Cooperativa-Casa Duran -plaça Marcet (ara de les dones del tèxtil – després del procés força penós del canvi de nom (i no ho dic pel resultat sinó pel temps, i ja ens entenem)- Ronda Zamenhof, De fet,

aquest itinerari ve a ser un Centre – Circumval·lació II, complementari de l'itinerari anterior. Comença prop del nostre veïnatge a l'edifici de la Cooperativa *de tota la vida* però ja de record llunyà, però que resta dempeus gràcies al Teatre del Sol, que és la generosa iniciativa del mecenes Ribalta. Es passa pel carrer de la Indústria, la Casa Duran, els Escolapis i la Puríssima. Recorda el portal d'Europa del segle XVII del record de les muralles o el monòlit memorial de Pere Rodamilans assassinat el 1936. Acaba al vapor Llagostera- Sampere.

Al *cinquè dia* (Can Pagès- Torrent de Colobrers -Togores- Junqueres) tornem a agafar el cotxe i sortim cap al rodal i el deixem a Can pagès, i fem una passejada clàssica des de Can Pagès fins a Togores i fins a Sant Vicenç de Jonqueres, per tornar a agafar el cotxe. Segurament hi tindrem més de 2 hores de caminada, sense torbar-se massa, però ull que hi ha prop de 25 *fitxes* totes d'interès per a ser estudiades.

El *sisè dia* correspon a l'itinerari de la Creu Alta començant per la Via Massagué històrica i el carrer de Vilarrúbies, límits del centre i sense perdre passada fins arribar al complex sanitari del Parc Taulí, la Fira i antiga Brown and Boveri que ens enorgullia. Amb prop de 40 llocs per aturar-se, observar, i estudiar el nostre llibre de llom d'espiral que podem portar a la butxaca gran de la jaqueta.

Al *setè dia*, sense descansar, comencem al Casal Pere Quart (l'antic Frente de Juventudes durant *els* 40 anys, que no s'oblida; és a dir la *Gremial* expropiada, per a no oblidar tampoc), l'Escola de Comerç i l'antiga Caixa, i pel carrer de Gràcia anem fins al Parc Catalunya (inclòs el racó de record a l'alcalde Farrés) i ens acostem a Can Rull per visitar algunes coses més que la fonteta que sovint i anàvem de petits amb l'escola o la família. Són també prop de 40 fites, i que ens demanaran més de dues hores, segurament, de bon recorregut i aprenentatge.

Al *vuitè dia*, en Joaquim Tudela ens porta a Can Feu, com objectiu gairebé exclusiu i amb una dotzena de lloc. El podem elegir un dia amb poques ganes de caminar i fer-lo sencer en un parell d'hores, tot començant per la placa del Mestre Verdaguer, perquè la fàbrica Marcet ja la farem més endavant amb més estona, tot passant pel Castell de Can Feu, amb uns quants recordatoris històrics, la plaça del Mil·lenari, fita recent de marxas històriques, i la Masia de Can Llobet al rodal proper.

El *novè dia* és un recorregut de rodal, fent servir el cotxe fins a la masia de Can Deu, obra excelsa, vista en perspectiva, d'aquella Caixa que va desaparèixer de la nit al dia, sense cap explicació coherent de què i qui va

fallar-nos, i ara esperant que un Zara llogui l'edifici històric per poder pagar Can Déu i les activitats; tot i que a la vista de l'experiència de l'Abacus, podria ser una bona solució a l'anglesa. Seguirem pel rodal de Ca n'Oriach i la ruta que anomenen del colesterol, fins Sant Julià d'Altaura, tot recordant les reunions polítiques per la democràcia dels anys 60, però també amb la tristesa de recordar l'assassinat tan brutal, del 1936, del capellà de les Germanetes, Mn Gaietà; i més tristesa fa pensar en les revenges després del 1939. Es passa per la masia de Can Argeleguet i s'acaba a la Torre Hernández, ben re-descoberta pel Joaquim. Són mitja dotzena de llocs importants i, segurament unes 3 hores, fet amb parsimònia i estudiant la història del llibre.

El *desè dia* també és de cotxe per començar en el Ripoll al pou de glaç prop de la Bassa i de les pistes *luxosos* d'atletisme de l'era anterior, quan teníem bombolla immobiliària i pensàvem que érem rics i ens sobraven els diners, però no vam aprofitar per comprar prou sòl per edificar habitatge social. I quan va venir la crisi també ens vam oblidar de comprar-ne com es va fer amb els terrenys de la plaça d'Espanya, fa 40 anys, tot i que l'atur va arribar el 30%, pel tancament del tèxtil. Les visites a Can Quadras i *Can Grau de baix el riu*, que li deien, ens recorda aquest passat, que va associat i record de les coves, vergonya de la burgesia sabadellenca que es va enriquir amb les fàbriques i no va preveure el final. I tot i així vam regalar unes transformacions d'ús dels solars industrials a una mitjana de 1500 MPTA per illa, com la del Vapor Vell del Bósser. Després de la fàbrica del noi Buxó, farem el pont del Ripoll. I que segurament podríem allargar l'itinerari seguint el riu, fins a al Fòrum de Barcelona, a peu o amb bicicleta.

L'*onzè dia*, comença a la fàbrica de cal Marcet del 1942, que va ser dissenyada pels joves enginyers Forrellad i Salvador (que he conegut gràcies al llibre) i que després crearien la CES i la Unitat Hermètica, empreses emblemàtiques del metall sabadellenc, en època de les vaques grasses. Fins a la plaça del Vallès es passa pels monuments petits però emblemàtics de Clavé i del nen del cantir i s'acaba amb la ironia del veí que no va voler vendre la seva parcel·la unifamiliar a les promotores que van edificar als costats de casa seva i ho va celebrar fent un Manneken Pis, no per apagar bombes en aquest cas sinó per celebrar una victòria contra l'especulació, en salutació escatològica, ben sabadellenca. També mitja dotzena de fites i un parell d'hores amb bons aprenentatges.

El *dotzè dia* comença per l'edicle del final del carrer Ferran tocant a la Gran Via que em feia por de petit quan hi anava amb la meva mare des del carrer de Montcada on vivíem, i segueix amb una bona col·lecció de fàbriques (Vilardell, Vapor de cal Escapçat, cal Borni Duch...), el monument

a Ramón Torras, campió de motos, mort quan ja començava a prometre, i que va ser també un catalanista valent, i que hauria pogut esdevenir un Dani Pedrosa o Marc Márquez. D'especial interès de *detalls* és l'entorn de Sant Oleguer (cases, església, masia, i l'escola, que seguirà guardant el secret de la fornícula) i anirem fins a la Creu de Barberà, Can Viloca, la placa Blume, per anar fins a baix el riu un altre vegada, el pont de la Salut i el molí del Torella encara amb vergonya de ruïnes, per acabar a can Alsina, amb les obres il·legals a la hípica.

Al *tretzè dia*, ja acabant els itineraris després d'uns quants dies de *vacances* es comença al cèntric al carrer de Sant Quirze, i les 3 cases modernistes del carrer de l'Escola Industrial, i després de visitar antigues unes fàbriques emblemàtiques, se'ns presenta el detall de les Cariàtides del carrer d'Arimón i la quarantena de gats negres del carrer de la Creuta 53. Cal agafar el cotxe per completar l'itinerari i anar a la font Rosella, Torre Berardo i Can Gambús, amb el monòlit de Viladoms, i fins a l'ermita de Sant Vicenç de Verders, recuperada de les aigües del pantà de Sau per la gent de Sabadell i portada cap a casa, pedra a pedra.

Al *catorzè dia* es torna als rodals cap al camp d'aviació començant per l'església de Sant Pau de Riusec i la Granja Sant Pau de bon record (**pels amics Marsal i Viaplana de l'adolescència**) i déu n'hi do de la informació sobre el camp d'aviació, els fundadors i els esdeveniments, amb el museu i refugi antiaeri, inclosos, i saber que també hi ha una Torra Gorina al camp d'aviació, i el rètol de Sabadell, una mica pobret, encara que l'escut de Sabadell del darrera seria de més bon lluir. S'acaba el recorregut a la Granja del Pas i a la Xemeneia Barenera, i descobrim que com que havia estat terme municipal de Barberà fins el 1959, de l'annexió Marcet, no hi ha informació al nostre Arxiu Històric, i que alguna cosa caldria fer per recuperar-la o compartir-la, al menys. Segur que necessitarem unes 3 hores llargues depenent de l'estona que hi volem dedicar a cada lloc.

Arribats al final de les vacances proposades es proposa al *quinzè dia*, uns recorregut a barris ben emblemàtics i històrics de Sabadell, com són Can Puiggener, Poble Nou, Can Oriach i Can Rull amb una quinzena de fites, que ben valen un viatge (encara que calgui el navegador, com ens recomana), perquè són història del Sabadell de la post guerra. Interessant veure que els hi posa el nom nou de *sub-barris*. L'itinerari comença a la Creu Alta per anar a la plaça dels Avis, abans de Jonqueras de ca n'Oriach; després va cap el *rellotge analemàtic* (parlant de detalls poc coneguts!), i el recordatori de la bomba del pou on es treia l'aigua, gràcies a la generositat del propietari. I que fèiem bé de no oblidar pel mal tracte que va rebre la immigració que no va invertir gairebé gens per donar habitatge a la gent que contractava i que

necessitava per fer moure les fàbriques; i així ens ha anat, sense que calgui afegir gaire més. Al costat del monument recordant les riuades del 1962 de Can Puigjaner i la Masia, torna a Ca n'Oriach per donar context a la Masia en deteriorament i a la plaça de la Llibertat de la Concòrdia. La darrera fotografia del treball és el de la plaça *de les dones* del Poble Nou, en memòria de les dones, que el 1956, van plantar-se davant de la policia perquè no s'enderroquessin les cases fetes per la gent vinguda de lluny, per fornir les fàbriques i que tenia de trobar aixopluc en l'autoconstrucció, com a única alternativa, i que l'Ajuntament va reconèixer el 1986, amb monòlit col·locat el 1989, canviant el nom de la *plaça del Coro*.

El treball del Joaquim ha començat al passeig de la Revolució i data de 1867 i acaba a la plaça de les dones del Poble Nou, que representen dues fites importants per retratar una ciutat que ha estat capdavantera en la defensa dels drets democràtics, sense deixar de crear activitat econòmica, llocs de treball i riquesa, per part d'una burgesia creativa, però massa gasiva, i sovint emparada en la força que limitava aquests drets.

Amb totes aquestes consideracions finals em sembla que en Joaquim Tudela i Torras ha quedat força (ben) retratat. He conegut que va estar a la junta de l'Omnium Cultural de Sabadell en els difícils anys 80 (quan s'estaven posant els fonaments de la defensa de l'independentisme que van promoure les presidències de Jordi Porta i de la companya d'estudis i amiga, Muriel Casals) i van organitzar la Nit de Santa Llúcia de l'any 1986, i per tant la seva militància i tarannà de defensa del país li ve de lluny. Li valoro, també, la seva experiència com petit empresari que ha tingut durant la seva professional. Haig de presumir, si em permet, que hem compartit unes quantes manifestacions a Sabadell (gairebé totes, de fet) i a Barcelona en els darrers 5 anys, com les de suport als presidents Mas i Torra, tot passant pel mític i èpic del diumenge 1 d'octubre del 2017, quan vam compartir, des del divendres abans, la *defensa* del col·legi electoral del Joanot Alisanda, fent costat a una colla de veïnes i veïns, que mai hauríem imaginat.

No menys important, tampoc, ha estat compartir molts dies la concentració diària, iniciada per en Josep Boltaina, en solitari, que des de finals de juliol (més de 5 mesos!) fem més de de 150 persones, amb la pancarta gran de *Llibertat Presos Polítics* que vol substituir la que va retirar la nova alcaldessa socialista que tenia penjada l'anterior consistori, amb el suport (vergonys) de la regidora de Podem, i l'entusiasta dels anomenats *Ciutadans*. Veïnatge, companyonia, interès per la ciutat (la història, i tots els seus *etc* fins a 52!), feina conjunta en aquest llibre, i, sobretot militància política independentista unitària i de base, expliquen, segurament, l'esperit i la vehemència de moltes de les ratlles escrites en aquests comentaris que

m'ha demanat, i que jo intentava defugir, per no sentir-me prou capacitat. Però la seva insistència, i les ganes de difondre i esperonar-ne la lectura i l'ús com a guia històrica i cultural m'han ajudar a superar-ne les limitacions.

Segur que m'he excedit en la llargada d'aquests comentaris. Com a mínim, serien prescindibles, segurament, el resum que faig de cada itinerari, però de fet, volia compartir el *meu* propi resum del llibre, primer de tot, per a mi mateix. Per això no podia ser un pròleg per tal de no treure protagonisme ni unitat al llibre del Joaquim Tudela perquè, entenc que, per entendre'l cal entrar-hi des del seu pròleg justificatiu i epíleg sincer.

Però, també amb aquesta llargada (excessiva) he volgut retre un homenatge sentit a l'esforç i al resultat del llibre que, en la meva opinió, supera a d'altres que han sortit en els últims anys, sobretot per la quantitat de llocs (394!) i, especialment, pels *detalls* (52 elements diferents que ja s'han detallat), i que només es possible pels anys que, sense presses, hi ha esmerçat per anar-lo completant i documentant. Considero important que el llibre es pugui portar a la butxaca, mentre passem. I entenc que els 3 índexs ajuden a entrar-hi des de diferents punts d'interès, ja sigui el *normal* (per ordre de producció, diguem), ja sigui pels noms dels llocs o de persones; ja sigui per interès, ja sigui per tafania. I l'espero a que en segueixi fent ampliacions per descobrir més detalls de la nostra ciutat que són força desconeguts, i donar-li més atractiu turístic.

No puc acabar sense recordar la bona valoració que dona a la professionalitat i atenció rebuda de l'Arxiu Històric Municipal i per la paciència de com ha estat atès, coneixent com conec la perseverança de com ha buscats els petits detalls. I que posa de relleu, també, que el nostre arxiu històric local està ben organitzat i gestionat per a la recerca històrica.

No obstant, la informació obtinguda de l'AHS del treball del Joaquim està a més a més avalada per 52 *referències bibliogràfiques* ben àmplia, on al costat de totes les històries generals de Sabadell de Carreras, Castells o Montllor, destacats directament al Pròleg, hi ha documents de llocs concrets (des de l'aeroport fins a la Via Massagué) o institucions específiques (des del Banc de Sabadell fins a Correus), de forma que poca bibliografia sabadellenca li deu haver quedat per estudiar, per tal de documentar les 394 fotografies i donar-li el seu context històric. Els prop de 500 noms i les 10 pàgines de l'índex onomàstic, en un nou recordatori final, en són també una bona expressió.

Desitjo, doncs, que tothom gaudeixi de la lectura i, sobretot, del seu ús com a guia de conèixer millor la ciutat i el rodal. Per tant, tingueu bona caminada,

fent salut i cultura sabadellenca, perquè, com diu en Joaquim, *sembla mentida que a Sabadell tinguem tantes coses interessants i poc conegudes. Felicitats i gràcies, Joaquim.

Sabadell, gener de 2020

(just abans de marxar cap a Shenyang per sis mesos)

NOTA: En vermell, els afegits després del lliurament